

NÉPEK EGYMÁS KÖZT A KÖZÉPKORBAN

EGY KORÁBBI tanulmányomban¹ megpróbáltam körvonalozni azt a bánásmódot, melyben a középkori magyarság részesítette az országba bocsátott nem-magyar népeket, tehát a kisebbségeket. Arra az eredményre jutottam, hogy a magyarság a középkorban is türelmes volt az alávetett népekhez, miként ez már az eurázsiai pusztákon néppé alakulása óta vérében volt, s Szent István óta sajátos kisebbségvédelmi rendszert fejlesztett ki, melynek ismérvei jóformán minden nem-magyar kisebbség életében fellelhetők: külön igazságszolgáltatás, külön katonáskodás a királytól kinevezett fővédnökeik alatt, alsóbb közigazgatási autonómia, külön adózás, az egyházi autonómia bizonyos fajtái. Egészben véve a nem-magyar népek a középkor folyamán különleges kezelésben részesültek, s „ez a kezdés — mondtam — az autonómiának valamely, népek és korok szerint változó fajtája volt“. Némi logikát alkalmazva a történeti dolgokra, ebből a türelmes bánásmódból következnie kellett a magyarországi kisebbségek meglegedett voltának és annak, hogy az államnép és kisebbségei viszonya bizonyára jobb, barátságosabb volt nálunk, mint egyebütt, ahol az államnép nem tanúsított ekkora türelmet kisebbségeivel szemben. Hogy ez valóban így volt, ennek bizonyítására szeretnék itt néhány adatot felhozni, melyek az európai népek egymáshoz való viszonyait illusztrálják a középkorban.²

A középkori népek egymásról való véleményét és ennek megfeldő magatartását vizsgálva, különbséget kell tennünk aszerint, hogy az illető népek külön, egymástól független államban éltek-e, vagy pedig egy államban, egyik a másiknak alávetve. Az első esetben, mai kifejezéssel, nemzetközi kapcsolatokról van szó, az utóbbiban kisebbségekről. Mind a kettő egyformán fontos, mert egyik jellemzi valamely nép különleges, egyéni gondolkodásmódját. Egyébként nagyon eltérő képet nem nyújtanak a nemzetközi viszonylatokat illető eddigi kutatások: az derül ki belőlük, hogy rendszerint félelemmel, s így gyűlölettel, vagy pedig lenézéssel és fitymálással emlegették a népek szomszédaikat. A X. századbéli longobard Liudptand, cremonai püspök, Nagy Ottó császár államférfia egyetlen népről sem tud jót mondani, s ebben előképe a középkor majd minden, nemzeti alapon álló megfigyelőjének: ő volt az, aki a magyarokra alkalmazza az embervérivás régi meséjét, a rómaiakat aljas gyáva népnek nevezte, a burgundokat fecsegő, falánk, félénk népnek, a bizánciakat nagyszájú, hencegő, asszonyosan elpuhult, csúszó-mászó, hazug eunuchoknak, a németekről pedig a bizánciak véleményét közölte: részegen bátrak, józanul remegnek, hasuk az istenük, rossz lovasok. A középkori századok alatt tudvalevőleg Olaszország nagy részei a németrómai császár uralma alatt voltak, s erre az olasz öntudat oly erősen reagált, hogy egykorú megfigyelők folyvást az olaszoknak velük született németgyűlöletéről beszélnek. Az olasz öntudatot

¹ Még egyszer középkori kisebbségeinkről, Magyar Szemle XXXIX. köt., 1940 szept.

² Ez adatokat, főként a krónikairás műveiből két munka gyűjtötte össze: Erich Maschke, Das Erwachen des Nationalbewusstseins im deutsch-slawischen Grenzraum, 1933 és Heinz Zatschek, Das Volksbewusstsein, sein Werden im Spiegel der Geschichtsschreibung, 1936, v. ö. még u. a., Die deutsche Staatsführung im 9. u. 10. Jahrhundert (bécsi Mitteilungen, Ergänzungsband 14, 1939)

általában az ókori Róma nagyságára való emlékezés ápolta és növelte nagyra s ez határozta meg véleményüket is a később jött „barbár“ népekről, akikkel már a humanizmus kifejlődése előtt is lenézéssel bántak. A franciák öntudatos gondolkodása hasonlóképpen korán kialakult, az olaszéhoz hasonlóan részben történeti emlékezésből: ők Nagy Károly népének tartották magukat, Európa első népének, amiből az európai hegemoniára való törekvést vezették le. Gyűlöletükkel első sorban azok találkoztak, akik hatalmi törekvéseiknek útjába állottak, s ezek a németek voltak; innen a középkori francia nyilatkozatoknak állandóan sértegető, szidalmazó németellenes éle. Az angol kútfők viszont alig tartalmaznak más népeket illető szidalmazásokat, még a franciákat sem becsméri, amikor pedig ezekkel százesztendő háborúkat folytattak. Az a modern német író, kinek ez adatokat köszönjük, az angolok e tartózkodását germán erénynek tartja, s ugyanezt véli felfedezni a középkori németeknél, akik szerinte szintén a germán öntudat biztonságérzetéből hanyagolták el a félénk népekre annyira jellemző gyűlölséget szomszédai ellenében. Nekem inkább úgy tetszik, hogy az angolokat inkább a távolság, inzuláris helyzetük szabadította fel a veszekedést kötelezettség alól, mely a középkorban oly általános volt, a németek pedig a valóságban alig viselkedtek másként, mint a franciák, olaszok és más népek. Mint hódítók, katonai fölényt éreztek szomszédaiakkal szemben, s ebből gög és lenézés következett. Legyen elég itt freisingi Ottó püspöknek, a XII. század egyik legműveltebb írójának véleményére utalnunk, aki tudvalevőleg csodálkozott az isteni gondviselésen, hogy Magyarországot a magyaroknak, e valóságos emberi szörnyetegeknek adta birtoklásul. Ilyen és hasonló nyilatkozatokban, melyek szlávokra, franciákra, olaszokra egyformán vonatkoznak, alig lehet „tartózkodást“ látni.

Mindezen vélemények középkori történetírásból származnak, s megvan a gyökerük egyrészt a történet tényleges lefolyásában, — a félénk vagy gyűlölködő népnek volt oka félnie és gyűlölnie a hatalmas szomszédot, az erősnek volt oka fitymálnia a gyöngét — másrészt az illető nép politikai vezető rétegének öntudatában. Itt tehát nem „naiv néprajzi tapasztalatokból“ készült anekdotikus nép jellemzésekről van szó¹ — ahogyan egy nép szomszédjait látja, ebben a szemléletében saját sorsa, az őt érő legújabb események, küzdelmek, csapások is megnyilatkoznak, de egyúttal megfesti a szomszédról adott képét saját jelleme is. A mai német kutató csak az angoloknál és németeknél lát tartózkodást szomszédaiakkal, azaz — ez egyremegy — ellenségeikkel szemben, s ebből a két nép javára szellemi fölényt konstruál, — a magyar kútfők vizsgálata alapján ezt a fölényt teljes joggal vehetnék igénybe népünk számára is. Anonymus némi gúnyos lenézéssel írt ugyan azon népek bátorságáról, akikkel képzelőereje Árpád magyarjait harcba állította, a Krónika is a XI. századi német-magyar harcok leírásánál ellenszenvesen kezeli a németeket, de mindez tartózkodásnak és szinte jóindulatnak nevezhető ahhoz képest, ahogyan ugyanakkor a nyugati népek tépázták egymás becsületét. A magyar krónikások a háborús ellenfélt sem hurcolják meg a sárban, s az egész középkorból aligha van adatunk egyes szomszédaink, így a horvátok, szerbek, oláhok lebecsmérlésére. Ami még bizonyára nem elegendő arra, hogy önmagunknak erkölcsi magaviseletből jó bizonyítványt állítsunk ki.

Több tanulsággal szolgál a népi érintkezések másik csoportja: uralkodó és alávetett, kisebbségi nép között. A mai német geopolitika és gazdaságföldrajz Zwischeneuropának szereti nevezni a német és orosz birodalom közt a Baltitengertől a Balkánig elnyúló széles sávot, melynek déli részén

¹ V. ö. Tuióczy-Trostler József tanulságos művét: Zum weltliterarischen Streit um den trag. Character, 1939.

Magyarország és régi melléktartományai fekszenek. Ha ehhez a területhez a vele érintkező német lakosságú országokat is hozzávesszük, északon az Elbétől keletre, délen az osztrák tartományokat, akkor valóban több vonatkozásban egységes részét határoltuk el az európai kontinensnek. Ezen a földön terjedt el ugyanis az úgynevezett újkori nagybirtok és a földhöz kötött jobbágyság, melynek problémái a XV. századtól kezdve szinte a mai napig, gazdasági és társadalmi szempontból rokonok, gyakran ugyanazok. És ez a föld az, ahol a németiség keleti szomszédaival érintkezve az immár ezeréves keleti német gyarmatosítás folyamatában állást foglalt szlávokkal, lengyelekkel, csehekkel, magyarokkal szemben. A középkorban századokon keresztül új és új rajokat bocsátott ki a németiség, mely ily módon a Weszfáliától keletre eső vidékek, valamint a későbbi déli Ausztria szláv lakosságát németté tette, utóbb ez új zárt német települési terület határait is messze keletre tolva még ezen túl is három irányban behatolt a szomszéd népek közé: északon a balti államokba és lengyel földre, középpütt Csehországba és azon túl Lengyelországba, délen a Duna völgyén keletnek, s még délrebb az Adriai-tenger felé. Mindezen területeken a népek érintkezése csak kezdetben nevezhető nemzetközinek, akkor, amikor még csak közeledtek egymáshoz; ez a közeledés persze háborús formában folyt le: a még pogány szlávok, köztük a poroszok és vendek pusztították a nyugati szomszédot, s a németek, fölényes harci és társadalmi szervezetük birtokában, a pogány szomszéd megtérítésére és alávetésére indultak ki. A gyarmatosítás további folyamata azonban már nem a nemzetközi, hanem a kisebbségi élet bonyodalmaira jellemző. A németek nagyszámú szláv kisebbséget hajtottak uralmuk alá, akiket lassanként beolvasztottak maguk közé, a lengyel és cseh állam pedig, hasonlóképpen a magyar, német kisebbségekre tett szert határain belül, akikkel számolnia kellett. Ez a történeti helyzet új magatartást hozott létre, mely a németek, csehek, lengyelek kölcsönös nyilatkozataiban megfigyelhető, — itt a magyar magatartásról egyelőre nem beszélünk, mert az egészen más volt, mint a tőlünk északon elterülő országokban az egymással szembenálló feleké.

A német-cseh-lengyel viszonylatnak alapjellegét az határozta meg, hogy ezek a népek először még mint keresztények és pogányok álltak egymással szemben. Ma általános az a vélemény, hogy a középkori gyűlölködés, irtóháborúk megdöbbentő áradata nem valami népi vagy nemzeti ellenszenvből származott, hanem egyszerűen a keresztény-pogány ellentétből. A pogányok vadságával szemben a keresztények hasonló vadul védekeztek, a pogányokat kutyáknak titulálták, s ha nem tudták őket megtéríteni, kiirtásukra érezték magukat jogosultaknak. A magyarok X. századbéli rossz híre is innen magyarázható: németek, franciák és olaszok a pogány ellenséget utálták bennük, akik a kereszténység földjét („Fines Christianorum“, Gombosnál 1163. 1.) akarják tönkretenni. Ezzel magyarázható, hogy Szent István után a megtért magyarsággal szemben nem is alkalmaznak többé ily brutális hangot, ezt már a keresztény Európa keleti határain megjelenő új pogányok, a bessenyők és kúnok kapják meg, akiket ugyanazon vádakkal, emberhúsvéssel, vérivással illetnek, mint korábban, mikor még pogányok voltak, a magyarokat. Komnen Anna a XII. században nagy belső vonakodással sorolja fel a bessenyő vezérek neveit, mert úgy véli, hogy ily barbár nevek a História testét eldurvítják, arcát megszeplősítik (Gombos, 82. 1.). Keresztény és pogány közt minden fegyver szabad volt, s innen van egyrészt a német, másrészt a cseh és lengyel kölcsönös nyilatkozatok eredeti durvasága.

Ezt a gyűlölködést látva a mai német kutatók megpróbálták faji magyarázatát is adni, s tényleg ráakadtak két adatra, melyek ilyenre alkalmasnak

látszanak. Egy IX. századi német forrás szerint egy fuldai apát a folyó partján sétálva az ott fürdő szlávok szagát utálatosnak találta, — a szlávok viszont a közékük telepedett frizek testi kigőzölgését nem bírták ki. Ez a „fizikai undor“ kétségtelenül a keresztény-pogány gyűlöletnek és megvetésnek alkalmi kifejeződése, freisingi Ottó magyar „emberszömy“ fogalmához hasonló; faji ellenérzés annál kevésbé lehetett az ilyenek mögött, mert hiszen a freisingi püspök korában a magyar és német vezető réteg közt már száz évnél hosszabb idő óta szokás volt az összeházasodás. De annyi bizonyos, hogy a keresztény-pogány ellentét könyörtelensége később is hosszú időre komorrá és kegyetlenné tette a német és szláv kapcsolatokat.

Magyarán szólva: ezek a népek akkor is gyűlöltek egymást, mikor már rég keresztények voltak. Félre nem érhető adatokkal szolgál erre, igen korai időből, az első nagy cseh történetíró, prágai Cosmas kanonok (meghalt 1125-ben), aki népe XI. századi történetében példátlan gyűlölettel nyilatkozik a németekről. Szerinte már Bretizláv cseh herceg 1021-ben azért rabolta el kolostorból egy német gróf leányát, mert tudta, hogy a „teutonok velükszületett kevélysége és felfuvalkodása“, mellyel a szlávokat és azok nyelvét tekintik, nem engedné meg a házasságot. Bretizláv fia, Spitigneu aztán minden németet kiűzött országából, köztük saját anyját is. Testvére, Wratizláv herceg azonban nem volt ily ellensége a németeknek, s egy német papot, leitmeritzi kanonokot tett prágai érsekké, mire testvérei és az országnagyok fellázadtak ellene; Cosmas szerint ekkor mondta az egyik cseh főúr, hogy „az emberi természet értelmében mindenki jobban szereti a saját népét, mint az idegent, sőt ha tehetné, még az idegen folyókat is elvezetné saját hazájába. Ezért tehát inkább tegyünk a templomi szent szószerke kutyafarkát vagy számpiszkot, semmint ezt a papot“. Későbbi cseh történeti művek, ha lehet, még hevesebb szidalmakkal árasztják el a németeket, akiknek többnyire göggyüket, lenézésüket vetik szemükre; ebből mai szóval a csehek kisebbségi komplexusára következtethetünk, ami kétségtelenül megvolt mint alapérzés is, s belőle következett a gyűlölet és szenvedély minden kitörése. Voltak idők, mikor a csehek ezt a gyűlöletet a magyarokra is kiterjesztették, így Zsigmond korában, aki tudvalevőleg magyar főurainak nagyrészt engedett nem-magyar országai, a német birodalom és Csehország kormányzásában is. Egy huszita krónika szerint a németek és a magyarok a cseh nyelvnek elkeseredett ellenségei, Zsigmond általuk akarja Csehországot tönkretenni, amit bizonyít az a mondása is, hogy egész Magyarországot odaadná azért, ha Csehországból minden csehet kipusztíthatna.

Manapság sokfelé halljuk a „nyelvnemzeti“ gondolkodás lebecsülését, s ezzel együtt azt a véleményt, hogy a nyelvnek mint legfőbb nemzeti ismeretőjelnek felfedezése csak a felvilágosodási, vagy pláne a liberális-demokratikus korszaknak eredménye; a középkori cseh források mást mutatnak, de még inkább a lengyelek. A lengyel-német viszonyban már a XIII. és XIV. században lényeges szerepe volt a nyelvi kérdésnek, annyira, hogy néha szinte a mai nemzetállami gondolkodás tényeivel állunk szemben. A lengyelek már 1339-ben a nyelvi egység szerint ítélték meg a területek politikai hovatartozását: a német lovagrendtől elfoglalt Pomerellákra azon a címen tartottak igényt, hogy az ottani lakosok mind lengyelül beszélnek (amiben különben nem volt igazuk). Egy krakkói püspök ellen a lengyelek 1306-ban azt a vádat emelték, hogy a németeket támogatva a lengyelek országa, nyelve és népe ellen cselekedett. A gneseni egyház zsinatai már a XIII. század második felében oly státúumokat hoznak, hogy az egyházi iskolákban németek nem taníthatnak, ha nem bírják teljesen a lengyel nyelvet; egy 1326-i zsinati határozat még tovább megy:

mindennemű egyházi javak birtokából kizárja az idegeneket. Mindez nemcsak a falusi németiség kulturális életét és esetleges térhódítását érintette, hanem azon városi németekét is, akiknek szabadságát Lengyelországban is, akárcsak nálunk, királyi és egyéb privilégiumok biztosították. A népi gyűlölet nem állt meg a városok bástyái előtt sem. 1312-ben a krakkói német polgárság Lokietek Ulászló királysága ellen foglalt állást, amire a lengyelek véres megtorlással feleltek: Krakkó utcáin megállították a járókelőket, egy-egy különösen nehéz lengyel szót mondattak ki velők; aki nem tudta kimondani, további eljárás nélkül megölték. A városnak addigi hivatalos német nyelvét pedig megszüntették, de helyébe nem a lengyelt, hanem a latint tették. Azaz gondolkodásuk mégis csak eltért a XIX. századbeli nacionalizmusétól; még nem ismerték a hivatalos nyelvnek pozitív kulturális jelentőségét, mert ha ismerték volna, akkor a német helyébe a lengyelt tették volna; viszont a negatív oldal felé már finom érzékük volt, s tűrhetetlennek találták, hogy országukban más nép nyelvén, ne pedig a sajátjukén igazgassanak oly nagy és gazdag várost, aminő Krakkó volt.

Azokkal együtt, akik ez adatokat összegyűjtötték, magam is azt tartom, hogy a lengyel és cseh védelmi intézkedések alapja a félelem volt, mely ezeket a számbelileg is gyöngye népeket elfogta, látván nagy német tömegeknek Kelet felé indulását. Lehetetlen volt nem érezniök a német lovagok katonai fölényét, a német földművelők technikai haladottságát, — ezek már vasekét használtak, mikor a szlávok még csak faekével sértegették a föld felszínét — a német polgárok fölényes gazdasági gyakorlatát. Nemcsak félték mindettől, de gyakran, akaratlanul is, meghajoltak előtte. A német városi és egyéb jogokat, melyek szerint éltek a keleti gyarmatosítás német telepesei, a lengyelek itt-ott saját maguk is átvették, eltérve ilykép saját ősi jogrendszerüktől. Viszont az emberi természetből érthető, hogy minél inkább hatása alá kerültek a német fölénynek, annál keserűbben nézték azt; innen a két nép érintkezésének barátságatlan, nem egyszer kegyetlen és véres jellege. Ezt a momentumot kell elsősorban a mi történetünkre alkalmazni.

A középkori magyarság nem állott egyetlen nép fölényének lenyűgöző hatása alatt sem. A keresztény kultúrát, mert hiszen csak erről volt szó a középkorban, franciáktól, németektől, olaszoktól s az országában benn talált szlávoktól vette át; eklektikus volt, ami megóvta attól, hogy egyetlen nép lekötelezettjévé váljék. Ma már tudjuk, hogy az Árpádok alatt is gyakran háttérbe szorult a német kultúrhatás a francia és olasz, sőt talán az angol és spanyol mögött is, már pedig a nemzet önbizalmát csak olyan túlságosan, erős hatás veszélyeztethette, amely szomszédos néptől indult volna ki. Távolabbi népektől félelem és aggály nélkül lehet átvenni kultúrjavakat, a függetlenség és önállóság veszedelme nélkül. Ne feledkezzünk meg még egy szemponttól. Szent István király nem hiába nyitotta meg a kapukat idegen lovagok és mesteremberek előtt, miként ennek hasznát az Intelmek híres helyében megmagyarázta: ezek az idegenek, személy szerint beolvadva a magyarságba, magukkal hozták mindazon politikai, katonai, technikai ügyességet, ami szükséges volt, hogy a magyar vezető réteg a nyugati szomszédokkal egyenlő félként érintkezhesék, s ne kelljen kisebbségi komplexusát gyűlölködő szavakkal vagy cselekedetekkel „túlkompenzálnia“. Bármily sok szidalmat olvasunk is német krónikásoknál és évkönyvíróknál a magyarok ravaszága, hűtlensége, megbízhatatlanságáról, ha ezeket a kifejezéseket s a mögöttük rejtőző lelki magatartást Összehasonlítjuk a német-lengyel és német-cseh viszonylattal, lehetetlen fel nem ismernünk az aránylag barátságosabb hangot, vagy legalább is azt a távolságot, mely korrektebb érintkezésnek, úri tartózkodásnak elengedhetetlen feltétele. Hogy a németek a magyarokat nem „szlávoknak“, hanem hozzájuk hasonló lovagoknak tartották, erre

jellemző történetet mond el Bajor Lajos kancellárja, Albertus de Strassburg, történeti művében. Habsburg Rudolf király, Kun László kortársa, régóta haragudott egy Iván nevű magyar comesre, aki folyvást betört és zsákmányolt az osztrák határon. Csellel magához hívatta tehát egy lovagja által, Iván gyanútlanul bement Bécsbe, de a király elé jutva gyanút fogott, s hogy életét mentse, megragadta a király poharát s ivott belőle, azt hívén, hogy ezután nem bántja őt a király. Rudolf azonban igen lovagiatlanul járt el: ebéd után a magyar urat a jeges Dunába fojtatta. Testőrparancsnoka azonban, mikor a magyart ebédnél elfogták, kardot rántott védelmére; a királynak rá kellett kiáltania: mi közöd hozzá! hogy letegye a fegyvert. Az a „kiváló lovag“ pedig, aki nem tudta, mi végre hozatja vele Ivánt Bécsbe Rudolf király, a hitszegést látva szinte megőrült és szégyenében elbújdosott az udvartól (Gombosnál 46.1.). Bizonyosnak tarthatjuk, hogy ez az Iván még nem volt nyugati, német értelemben vett lovag, hiszen nagy névrokona és kortársa, a századvég leghatalmasabb, fékezhetetlen oligarchája, az ausztriai tartomány legnagyobb pusztítója, Kőszegi Henrik fia Iván bán sem harcolt még német módon, több egykorú leírását ismerjük csatáinak, melyekben például sváb lovagok erős csapatát hozta zavarba „szabálytalan“ magyaros harcmódjával. A „kevély“ német lovagok mégis magukhoz hasonlóknak, egyenrangúnak tartották a magyart, akivel szemben lovagiasan kell viselkedniük. Ez a kis történet, — lehet, hogy csak anekdota — melynek becsületügyi tartóságát elmondója, Albert kancellár is magáévá teszi, ezért nevezi a becsületérző német lovagot kiválónak, egymagában is bizonyítja, hogy nemcsak a magyaroknak nem voltak alsóbbrendűségi képzeteik a németekkel szemben, de ez utóbbiak is távol voltak attól, hogy a magyarokat a szlávokhoz hasonlóan lenéző bánásmódban részesítsék.

Mind e mögött pedig a magyarság teljes biztonságérzetét kell látnunk. Biztak önmagukban és nem féltek, Istenen kívül, senkitől. Nem is kellett félniök, mert országuk rendje, az urak folytonos torzsalkodása mellett is, szilárd volt, semmi meg nem ingathatta. Itt térünk vissza eredeti témánkhoz, a kisebbségi kérdéshez. Míg a középkori történetírók szövegeiből köteteit lehet összeállítani a kölcsönös káromlásoknak, addig a magyar íróknál ilyen helyeket alig találunk, ami kevés mégis van, az háborús időben keletkezett és a szembenálló ellenségre vonatkozott. Viszont az országban bennélő nem-magyarokról, tehát a kisebbségekről egyetlen rossz szót sem találunk ez iratokban, de egyéb, eddig napvilágra jött szövegekben sem. Lehetséges, hogy az okleveles, főként még kiadatlan anyag pontos átvizsgálása egy-két verbális injuriával szolgálna, de ezt sem tarthatjuk valószínűnek, ha tekintetbe vesszük minden olyan törvényes rendelkezés vagy törekvés hiányát, mely hasonló volna például a lengyelek németellenes státútumaihoz. A középkori magyarság sohasem látott veszedelmet befogadott nemzeti kisebbségeiben, nem védekezett ellenük, s innen van, hogy a magyar nyelv védelmével sem foglalkozott úgy, mint a lengyelek a magukéval. Nyelvét nem kellett oltalmaznia, nemcsak azért nem, mert azt senki sem fenyegette, de mert nem is tartott ily fenyegetéstől; a középkori magyarság lelkében tökéletes biztonság honolt. Nemzeti kisebbségeitől nem tartott s hozzátehetjük, nem is tanult tőlük annyit, mint gondolnók. Az ország határain belül széles tért engedett az idegeneknek, hogy saját jogrendszerükkel éljenek, de a magyar jog fejlődésére, mellyel maguk a magyarok éltek, inkább távolabbi kultúráknak, így a franciának és olasznak engedett befolyást. Éppen ez eklektikus műveltségátvétel magyarázhatja, hogy a magyarnak nem kellett feltekintenie a bevándorolt kisebbségekre, s nem kellett tartania attól, hogy azok magasabb műveltsége szétmorzsolja vagy átalakítja a magáét. Az úgynevezett alsómagyarországi bányavárosok (Beszterce-, Selmeczbánya stb.)

népességéről tudjuk, hogy sem társadalmi erények, békés együttélés, zavarokat kizáró nyugodt önkormányzat, sem mezőgazdasági tapasztalatok dolgában nem érte el a magyar lakosságot, de voltak e vidékeken bevándorlók, akiknek még a bányaművelési technikát is a magyaroktól lehetett és kellett tanulniok.¹ Hatalomban és szellemben egy pillanatig sem volt kétséges az egész középkor folyamán a magyar vezetés, amiből következik viszont, hogy ebben a szilárd helyzetében a magyarság megengedhette magának, hogy jól bánjék nemzeti-segeivel, s azok autonómiáját sértetlenül fenntartsa.

Bármennyire igazunk van, és tudjuk is, hogy igazunk van, non hallgathatjuk el magunk előtt sem, hogy középkorbeli kisebbségi bánásmódunkról is ezzel ellentétes leírások kerengnek Európában. Ne tekintsük most a trianoni utódállamok ily természetű szemrehányásait, az 1918 utáni panaszok általában levezethetők korábbi összeállításokból, melyek a XIX. század liberális-polgári, sőt még a XVIII. század felvilágosodott nyárspolgári íróitól származnak. Miként 1848 előtti kisebbségellenes bűneink ismerete is két-három esetre szorítkozik, melyet ellenfeleink egymástól lemásoltak és többé-kevésbé megtoldva továbbadtak, hasonlóképp két-három esetet szokás felhozni középkori cselekedeteinkből is. Az egyik a budai német polgárok esete, akik 1438-ban, Habsburg Albert trónraléptekor a magyar polgárok vezérért, Ötvös Jánost megkínózták és a Dunába dobták, mire a magyarok, Turóczi krónikája szerint, felkeltek és keresztülvitték, hogy ettől kezdve a polgármester évenként felváltva, a tanács pedig felében magyar és német legyen. A másik eset, melyet a szász történetírás szeretett elmondani, abban áll, hogy V. László Beszterce városát a szászok jogaival ellenkezően magánbirtokként adta Hunyadi Jánosnak, s ennek halála után Szilágyi Mihály tényleg elnyomta a város lakóit, akiknek Mátyás király szolgáltatott igazságot, helyreállítva 1464-ben szabadságukat. A harmadik eset külső erők befolyása nélkül, természetes társadalmi tényként folyt le: miután Kolozsvárott a magyarok elszaporodtak, számarányuknak megfelelően követeltek a szász pap mellé magyar káplánt, amit 1453-ban el is értek, de ezzel meg nem elégedve, nem nyugodtak, amíg 1458-ban a városi igazgatást is kétnyelvűvé nem tették olyképp, hogy ettől kezdve Kolozsvárt is évenként felváltva magyar és német bíró és feléből megosztva magyar és német tanács és választott polgárság intézze az ügyeket.⁸

A három eset közül kettőben az államnép fiai követeltek maguknak jogokat, miután egy-egy városban annyira elszaporodtak, hogy kívánságukat nem is lehetett megtagadni; a harmadikban zavaros idők egy „feudális“ erőszakoskodásáról van szó, aminőt akkoriban magyar városoknak is szám-talanszor kellett elszenvedniük; a magyar király ennek a jogtalanságnak is alig néhány év múlva végét vetette. Összehasonlítva ezekkel a magyarországi kisebbségi „sérelmekkel“, azokat a szinte végeláthatatlan atrocitásokat, melyek tőlünk északra a középkorban végbementek, s melyekből a fentiekben csak néhány esetet, nem is a legkiáltóbbakat hoztunk fel, vajjon nem tehető-e joggal fel, hogy a két listát, magyart és lengyel-cseh-németet egy más kontinens vagy akár más bolygó lakója olvasva, ne ismerné d, hogy a magyar kisebbségi rendszer sokkalta emberesebb, nyugalmasabb, s így politikailag bölcsőbb volt, semmint a másik, Kelet- és Közép-Európa uralkodó rendszere! A középkori autonómia-gondolat, mely lényegesen különbözött a liberális-demokrata világ önkormányzatától, valamint a nemzeti-szocializmus nép-

¹ V. ö. Ernyey József és Karsai Géza: A felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékai, II. 2., 711. laptól kezdve Ernyeynek rendkívül tanulságos fejtegetéseit.

² V. ö. G. D. Teutsch előadását, *Gesch. der Siebenbttger Sachsen I.* 1899, Kaindl, *Gesch. der Deutschen in den Karpathenländigem, II.*, 1907, — az alaphangot Schlözer ütötte meg 1795-ben, *Kritische Sammlungen z. Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen.*

csoport fogalmától, s amelyet még hozzá a magyarok rugalmasan, minden doktrinéségtől és egyenlősítéstől függetlenül alkalmaztak, másként a türk rokonok, másként az oláhok számára, másként állattenyésztők, másként hegyi pásztorok, másként városiakok javára, másként az erdélyi és szepesi szászoknak, s másként a szabad királyi és kisebb jogú városokban,—ez az autonómia-gondolat és annak megvalósítása a magyar politikai géniusz teremtménye volt, s annak köszönhetette hitét, aminthogy ugyancsak a magyarság géniuszának köszönhetnék évszázados nyugalmas, emberies életüket mindazok a népek is, melyek mint állami kisebbségek ezt a berendezést a magyar határon belül élvezhették. Életük nem a szidalom, becsmérés, kölcsönös megvetés és bizalmatlanság légkörében folyt; Szent István országában békén éltek a népek, egy XIII. századbeli adat szerint nem kevesebb, mint 16 különböző nyelvű nép. E sorok írója szereti ezt a békességet Szent István békéjének nevezni, mert hiszen végtére is, bárhogy forgassuk is a dolgokat, első királyunk Intelmei tartalmazzák az első szöveget, mely ezt az évszázadokon át élő rendszert, népek és nyelvek békés együttélését magyar uralom alatt, elvben és elméletben körülírta és testamentumba hagyta.¹

SZEKFÜ GYULA

¹ A középkori magyar kisebbségekről szóló e három cikkben, melyeket vázlatoknak neveztem a hazai kisebbségtörténethez (Magyar Szemle 1935 szept.), az újkori kisebbségtörténeti problematikát próbáltam egészen más viszonyokra, egész más kategóriákban alkalmazni. Mindamellett azt hiszem, hogy sikerült a kisebbségi kérdést több oldalról bemutatni s bebizonyítani, hogy a középkori kisebbségi probléma sem lehet kizárólag közigazgatási vagy társadalmi kérdés, ennél sokkal bonyolultabb, sokoldalú vizsgálata végső fokon elvezet a lelki emberhez. Jelen, harmadik tanulmányommal befejezem e munkát, melyet megfelelően kidolgozva prolegomenának szántam egy hazai nemzetiségtörténethez. Itt még röviden meg kell emlékezni Mályusz Elemér egyetemi kollégám „Az egynyelvű ország“ c. 26 lapnyi tanulmányáról (Századok, 1941), melyet az én 9 lapnyi Magyar Szemlebeli cikkem cáfolására írt. Bár én cikkemben M. történettudományi munkásságáról, azt hiszem, igen szépen emlékeztem meg (Paulerhoz és Tagányihoz hasonlítottam, részletezve kiváló tulajdonait, két tárgyi kritikai kifogással, aminőket mindnyájunknak el kell tűnünk, ha nem ambíciónk az uralkodás), ő most mégis sértődötten válaszol és alkalmat vesz magának némileg leplezett sértő megjegyzésekre (pl. hogy nekem külön olvasóim vannak, akik teológusok, beszél egy kéziratáról, melyet én olvastam, s melyben ugyanazokat írta, mint utólag én, ezzel kapcsolatban méltánytalannak nevez stb.). Vele tárgyi dologban is nehéz vitatkozni, mert a lényegét gyakran nem ismeri fel, személyi dolgokban lehetetlen, mert az ember további invectiváknak teszi ki magát. Tárgyilag: cikkében először az Intelmek regnum-szavát magyarázza Auner Mihály kedves barátomnak egy szóbeli föltevése alapján (Auner egy korábbi feltevése alapján én is magyaráztam már az Intelmek e részét, egy negyedszázad előtt). Kétségbe vonja, hogy Szent István hasznos mesterségek miatt is hívta be az idegeneket (Intelmek: hospites... diversa documenta et arma secum ducunt) és hogy keresztény parancs szerint szeretetet akart velük gyakorolni (Intelmek: de pietate et misericordia). Megemlíti, hogy nézetem szerint a tőle térképre is vett idegen falvak nem szétszórás eredményei, hanem egyenkint jöttek be, ezt a véleményemet nem cáfolja, holott én a cseh falvakat illetőleg rámutattam, hogy igenis több külön cseh bevándorlásról van szó. Ragaszkodik a Volkstum-romantikához, s három szász falu egyébként érdekes településtörténetét mondja el annak bizonyítására, hogy t. i. a beköltözőkből nem hiányzott a „népi tudatosság, annak megértése, hogy a közös nyelv, származás, műveltség nemcsak elválasztja őket a többi néptől, hanem egymás keresését kívánja tőlük“ (azaz M. még mélyebben belemerült az említett romantikába). Azután előadja a magyar törzsek összeállítását illető elméletét, mely az én előadásomat nem érinti, ha abba nem magyarázunk bele olyanokat, mik nincsenek benne; az autonómiáról azt mondja, hogy az csak tisztviselőválasztás esetén lehet autonómia, s ezzel el is mellőzi, egy szót sem szól arról, hogy a nemzetiségeknek különböző fajtájú és méretű igazságszolgáltatási, katonai, adózási, alsóbb közigazgatási és egyházi „különválásuk“ volt (ha már az autonómia nem tetszik neki). Érthetetlennek tarthatnák, hogy valaki nemzetiségek történetéről akarjon képet adni és szándékosan elmellőzze mindezen különállásuk vizsgálatát. Ennek oka azt hiszem az, hogy az, autonómiákat én hoztam szóba, s M. egyik sajnálatos heurisztikai elve, hogy az igazi ami az én előadásom ellenkezője. Tőlem el nem fogadott állításai lényegéről sem szó

többet: II. András pénzügyi eredetű kisebbségpolitikai revíziójáról és a falvak különállásának jelentőségéről. Egyedül a bessenyők XV. századi jogállását vizsgálja meg, bizonyítva, hogy akkor csak bessenyő nemesekről volt szó (elfeledkezve, hogy azt én is megemlítettem). A jure Theutoico kifejezésről is előadást tart és kikérdez szigorú tanárként (II. András privilégiumában theutonoknak hívja a szászokat, s kifejezésem azt akarta érzékeltetni, hogy ezekben a jogaikban meg is maradtak). Végül, többször kifejezve „szomorúságát“ magamviselőten, tiltakozik az ellen, mintha túlsók német fogalmat és kifejezést hozna be tudományunkba. Ugyanekkor tőle is idézett német nyelvű művében írja, hogy „aus den Perspektiven, die die neue deutsche Geschichts - Wissenschaft mit der Anwendung von Begriffen wie Rasse und Raum, Volksboden und Kulturboden und so weiter eröffnet hat, auch auf Ungarns Entwicklung neues Licht fällt.“ Ugyanitt konstatálja, hogy az állam „war mit dem Blut und Boden der Volksgemeinschaft aufs innigste verbunden“. Egyébként is nálunk szokatlan szóhasználatokat alkalmaz, melyek történeti képünket megzavarják: a XI. és XII. században a magyar társadalom a nyugati arisztokráciához hasonlított, a XIII. század óta „typisch orientalischen Charakter“ vett át, még pedig lengyel jelleget. Másutt: a szepesiek, szászok, ruténok kisebbségi védelme az akkori magyarság „liberale Staatsphilosophie jából származott. Egyszerre keleti, lengyel rendszer és liberális államfilozófia; sok a jóból és az újból. Búcsúzóul még egy esetleg elszomorító, de gyakorlati megjegyzés r említett művében írja: „Der Führer der gesamten siebenbürgischen Geistlichkeit war der Dechant von Mediasch.“ Most előadást tarthatnék az erdélyi egyházi berendezésről, püspökről, káptalanjáról, szász káptalanokról, dékánok és főesperesekről, de nem teszem, mert nem szokásom olyanra oktatni, amit más is tud, egyszerűen csak figyelmeztetem: erdélyi helyett szászt kellett volna írnia. A jó Homérosz is...